

якога б узроўню эксперыментавання ні дасягалі пісьменнікі, у непарушным стане захоўваецца навелістычная дамінанта, якая складаецца з выразнай супярэчнасці, несупадзення, памылкі, кантрасту (Б. Эйхенбаўм). Змяненням падвяргаецца план яе рэалізацыі, а характар застаецца непахісным, што і забяспечвае стабільную аснову функцыянавання жанру навелы ў сучаснай беларускай літаратуры.

Т. Г. Казакевіч

МІНІМАЛІЗАЦЫЯ ЯК МОЎНЫ ПРАЦЭС

Развіццё і функцыянаванне мовы абумоўлена тымі працэсамі, якія ў ёй адбываюцца. З аднаго боку, у мове дзейнічае механізм дэталізацыі, канкрэтызацыі паняцця, думкі, з другога – чалавек імкнецца выкарыстоўваць мову эфектыўна, змяняючы свае фізіялагічныя і інтэлектуальныя выдаткі ў працэсе зносін. Імкненне да эканоміі моўных намаганняў, сродкаў сёння з’яўляецца адной з найбольш заўважных унутраных асаблівасцей любой мовы і выклікана жаданнем чалавека дасягнуць у сваёй дзейнасці найлепшага выніку з мінімальнымі выдаткамі і эканоміяй часу, што абумоўлівае працэс *мінімалізацыі* маўлення, які праяўляецца на ўсіх моўных узроўнях: *фанетычным, марфалагічным, сінтаксічным, лексічным* – праз скарачэнне, рэдукцыю, кампрэсію моўных адзінак.

Мінімалізацыя на *фанетычным* узроўні праяўляецца ў выпадзенні фанем, складоў, частак слова, сцяжэнні гукаў у гукавой плыні. Адбываецца рэдукцыя ў гутарковым маўленні ў фіналі *-ць* у назоўніках жаночага роду, у дзеяслове *ёсць*, лічэбніку *шэсць* пры хуткім і сярэднім тэмпе маўлення: у яго *ёсць* [jos'] надзея, *шэсць* [шэс'] наверху, *радасць* [радас'] сустрэчы і інш. Назіраем рэдукцыю на стыку марфем у лічэбніках 50, 60, 70, 80 у дыялектным і гутарковым маўленні з выпадзеннем фіналі *-ць* у першай частцы лічэбніка і першага склада *дзе-* ў другой частцы: *пяцьдзясят* [n'az'ac'am] і [n'jic'am], *шэсцьдзясят* [шэс'ц'ам] і [шэс'ц'ам], *семдзясят* [с'эмс'ам], *восемдзясят* [вос'імс'ам]. Паслядоўна выпадаюць выбухныя зычныя [т] і [д] са спалучэнняў *стн, стл, рдц, рдн* і пад., што змяняе кансанантную насычанасць маўлення: *сардэчны – сэрца, кантраст – кантрасны, кантэкст – кантэксны*. Да спрашчэння можна таксама аднесці і вымаўленне/напісанне аднаго зычнага на месцы падаўжэння ў іншамоўных словах: *калона, група, граматыка, калектыў*. Спалучэнне *дт* у іншамоўных словах таксама спрашчаецца і перадаецца праз *т*: *Кранітат, Шміт*. Адзначаецца сцяжэнне галосных і зычных гукаў, дзе часта папярэднічае асіміляцыя: *Аўрам (з Авраам), дзікабраз (з дзікаабраз), каўка[с]кі (каўказскі), шве[ц]кі (шведскі), узбе[ц]кі (узбекскі), птаства (птаха + ств)*.

Мінімалізацыя на *марфалагічным* узроўні таксама выразна заўважна ў беларускай мове і на гэтым узроўні мовы выяўляецца ў апушчэнні або скарачэнні частак слова як пры словаўтварэнні, так і пры формаўтва-

рэнні, пры суфіксальным утварэнні, калі ўсякаяюцца афіксы ці карані ўтваральных слоў. Найбольш часта рэдукцыя назіраецца пры ўтварэнні назоўнікаў ад дзеясловаў (*падвозіць – падвоз, абмалаціць – абмалот, выплаціць – выплата, заікацца – заіка, мямліць – мямля, марыць – мара*), ад прыметнікаў (*актыўны – актыў, інтэлектуальны – інтэлектуал, шырокі – шыр, мурзаты – мурза, адважны – адвага, мутны – муць, далёкі – даль, высокі – высь, камедыя – комік*). Пры суфіксальным утварэнні праявы мінімалізацыі бачым у накладанні матэрыяльна супадальных кампанентаў караня і суфікса ў адзін элемент (*мінскі – Мінск+ск+i, віцебскі – Віцебск+ск+i*). Пры формаўтварэнні з’яву мінімалізацыі назіраем паміж корнем і афіксамі (*сохнуць – сох, кіснуць – кіс*), корнем і канчаткам (*даваць – даю, дае, атакаваць – атакую, атакуе*).

На лексічным узроўні мінімалізацыя праяўляецца ў з’яўленні разнастайных усячэнняў, абрэвіатур, універбатаў. Абрэвіатуры – надзвычай эфектыўны сродак моўнай эканоміі. Іх стварэнне абумоўлена патрэбамі розных сфер навукі, тэхнікі, палітыкі, эканомікі і г.д. Абрэвіатуры пераважна адносяцца да тэрміналагічнай лексікі, аднак існуюць і агульнамоўныя абрэвіатуры. Актыўны працэс у жаргоне моладзі, у чатах (*дбз ‘дабазарыліся, дамовіліся’, пз ‘практычныя заняткі’, кл ‘калі ласка’, бб ‘бай-бай’, нп ‘няма праблем’* і інш.). Таксама вельмі прадуктыўны працэс універбацыі, пры якім у вытворнае слова ўваходзіць аснова толькі аднаго слова са словазлучэння (*акадэмка – акадэмічны водпуск, лаба – лабараторная работа, залікоўка – заліковая кніжка, чыталка – чытальная зала* і інш.), усячэння вытворнай асновы (*фак – факультэт, баскет – баскетбол, шахі – шахматы* і інш.).

Мінімалізацыя на сінтаксічным узроўні рэалізуецца на ўзроўні словазлучэння і сказа, мае праяўленне ў такіх з’явах, як сінтаксічная кампрэсія і рэдукцыя.

Мінімалізацыя як моўны працэс з’яўляецца ўсеагульным законам і найбольш актыўна праяўляе сябе ў вусным маўленні.

Л. С. Кныш

ЧЫТАННЕ ЯК СКЛАДНІК НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Як вядома, асноўнымі складнікамі навучання замежнай мове з’яўляюцца: г а в а р э н н е – вуснае выказванне думкі, якое мае на мэце авалоданне камунікатыўнай кампетэнцыяй, калі навучэнец зможа сказаць *што, каму, чаму, навошта, дзе і калі*; а ў д ы я в а н н е – успрыманне маўлення на слых і яго разуменне, што патрабуе складанай разумовай дзейнасці (тут фарміруецца камунікатыўная кампетэнцыя, калі навучэнец павінен успрымаць маўленне або аўдыязапіс на слых і адначасова разумець пачутае); п і с ь м о – графічнае, пісьмовае выражэнне думкі, што прадугледжвае авалоданне камунікатыўнай кампетэнцыяй, калі навучэнец можа выказаць свае думкі